

Ціцик Р.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для дослідження багатогранного впливу населення на процеси соціально-економічного розвитку регіону необхідно детально вивчити основні демографічні параметри його відтворення, особливості розселення, зайнятість, міграцію тощо. Чисельність населення, його динаміка, склад та структура – найважливіші демографічні характеристики регіону. Особливу увагу при цьому приділяють аналізу показників природного руху населення, до якого відносять процеси народжуваності, смертності, шлюбності, розлучуваності, зміну тривалості життя населення.

Проблемам дослідження закономірностей відтворення населення та комплексного системного аналізу демографічної ситуації в Україні, її регіонах присвячено праці С. Пирожкова, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Саріогло, В. Стешенко, С. Стеценко, Н. Фойгт, В. Новикова та ін.

Демоекономічна ситуація значною мірою визначається закономірностями економічного розвитку, рівнем життя населення, його національно-культурними традиціями, побутом, духовністю тощо, що вимагає виявлення особливостей демографічного розвитку на регіональному рівні, здійснення внутрішньої регіональної порівняльної оцінки демографічних параметрів. Потенціал демоекономічного розвитку Тернопільщини значною мірою зумовлений кризовими явищами перехідного періоду. Вони негативно впливають на природне відтворення населення, пригнічують демографічну складову пропідприємчої робочої сили, формують нераціональні міграційні потоки, які можуть перетворитися у чинник дестабілізації регіонального ринку праці, що зумовлює необхідність статистичного аналізу демоекономічного розвитку регіону.

Україна належить до країн з несприятливою демографічною ситуацією, яка характеризується переходом до тривалої і усталеної тенденції абсолютного зменшення чисельності населення, що притаманне й Тернопільській області [1, с. 5]. Так, станом на 1.01.1990 р. кількість постійного населення області становила 1166,6 тис. осіб, а на 1.01.2006 р. – 1108,9 тис. осіб, тобто зменшилася за цей період на 58 тис. осіб або на 5 %, при цьому кількість міського населення зменшилася лише на 1,8 %, а сільського – на 7,1 % [2, с. 282].

Скорочення чисельності населення України зумовлене як від'ємним значенням природного приросту (депопуляцією) за рахунок переваги кількості померлих над кількістю народжених, так і від'ємним сальдо міграції (це переважання числа вибулих за межі країни над числом прибулих). Слід зазначити, що у Тернопільській області протягом останнього десятиріччя також сформувалася стійка тенденція до зменшення чисельності населення за рахунок обох вищенаведених факторів. Так, у 2005 році кількість населення області скоротилася на 5767 осіб під впливом природного руху та на 1680 осіб за рахунок міграції.

Важливим чинником демографічної ситуації є статеві-віковий склад та структура населення, співвідношення між чисельністю чоловіків і жінок у різних вікових групах. Як у цілому по Україні, так і по Тернопільській області у чисельності населення переважають жінки (станом на 1.01.2006 р. питома вага жінок становила 53,6 %, тобто на 1000 жінок припадало 865 чоловіків), проте, у різних вікових групах структура населення за статтю суттєво відмінна, що зумовлюється, в першу чергу, різними закономірностями смертності чоловіків і жінок. Із загальної кількості населення у віці 0–14 років (діти) нараховувалося 185495 осіб (16,7 %), у віці 15–49 років (батьки) – 567440 осіб (51,2 %), а у віці 50 років і більше (прабабки) – 355940 (32,1 %).

У Тернопільській області поглибився процес старіння населення, який проявляється у збільшенні частки населення похилого віку. Так, у віці 65 років і більше станом на 1.01.2006 р. зафіксовано 184,5 тис. осіб або 16,6 % загальної кількості населення. Особливої гостроти цей процес набуває у сільській місцевості, де питома вага старого населення становила 21% проти 10,7 % у міських поселеннях. Зростання ступеня старіння населення призводить до збільшення демографічного та економічного навантаження працездатного контингенту особами, що вийшли за межі працездатного віку. Зокрема, по області на 1000 осіб працездатного віку припадало 314 осіб у віці, молодшому за працездатний, та 410 осіб у віці, старшому за працездатний, при цьому для міського населення ці показники відповідно становили 267 та 269 осіб, а для сільського – 356 та 538 осіб [2, с. 284, 285]. Це, в свою чергу, формує несприятливу з точки зору потреб сучасної економіки вікову структуру зайнятості працездатного населення.

За умов депопуляції відбувається відповідне обмеження так званих демографічних інвестицій, тобто тієї частини ВВП, яка використовується не тільки на розвиток соціальної інфраструктури, а й на створення нових робочих місць у сфері виробництва. Аналіз демоекономічного відтворення сукупної робочої сили в Тернопільській області дає можливість визначити загальну спрямованість зрушень у цій сфері. Однією з важливих особливостей регіональної демоекономічної ситуації є суттєве падіння зайнятості населення в галузях економіки на фоні незначного зменшення чи навіть зростання частки населення працездатного віку.

Трудоресурсний потенціал регіону характеризується чисельністю економічно активного населення, до якого відноситься населення обох статей віком 15–70 років, котре протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів та послуг, його статево-віковою структурою, рівнем освіти і професійно-кваліфікаційним розподілом, фондом робочого часу, станом здоров'я та іншими соціально-економічними параметрами. У Тернопільській області (за даними щомісячних вибіркового обстежень) за останні роки намітилася тенденція до зростання кількості економічно активного населення (467,4 тис. осіб у 2005 році проти 430,2 тис. осіб у 2003 році), при цьому позитивним є збільшення кількості зайнятих (відповідно 425,1 тис. осіб проти 374,1 тис. осіб) та скорочення кількості безробітних (відповідно 42,3 тис. осіб проти 56,1 тис. осіб). У складі економічно активного населення переважають чоловіки (51 %) та сільське населення (61 %). Найбільш вагомою віковою групою є населення у віці 40–49 років, на яку припадає 28,3 % економічно активного населення (жінок – 29 %, чоловіків – 27,7 %).

Розселення населення у Тернопільській області характеризується скороченням питомої ваги сільського населення та відповідно зростанням питомої ваги міського населення (Рис. 1).

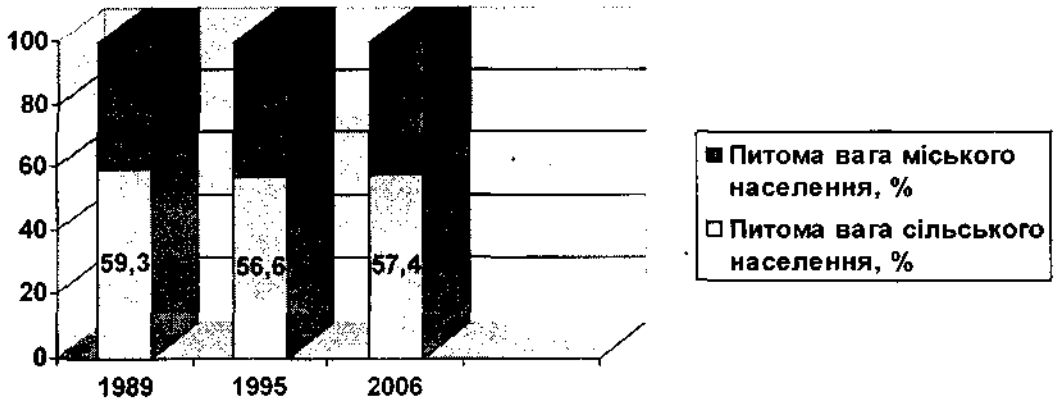

Рис. 1. Структура населення Тернопільської області за місцем проживання.

Демографічна ситуація у Тернопільській області ускладнюється тим, що протягом останніх десяти років спостерігається природне скорочення чисельності населення (депопуляція), причому ці процеси суттєво відмінні у міських поселеннях та сільській місцевості. Так, протягом 2005 року в області народилося 11035 дітей, а померло 16802 особи. У міських поселеннях народилося 5045 дітей, померло 4949 осіб, отже природний приріст складав 96 осіб; у сільській місцевості народилося 5990 дітей, померло 11853 особи, а природне скорочення становило 5863 особи. Таким чином, загальне природне скорочення населення області зумовлене ситуацією, яка склалася у сільській місцевості.

У сільській місцевості демографічна ситуація складніша, ніж у міських поселеннях. Село знелюднюється, на постійне проживання тут залишаються люди старшого віку, відповідно зростає демографічне навантаження на населення у працездатному віці. Так, станом на 1.01.2006 р. із загальної кількості сільського населення області населення у віці 60 років і більше становить 133,9 тис. осіб або 25,7 %, у той час як у міських поселеннях ці показники відповідно становлять 67,8 тис. осіб або 14,4 %. У сільській місцевості проживало 190,1 тис. пенсіонерів, або 59,7 % із кількості тих, які перебувають на обліку в Пенсійному фонді [2, с. 284, 285].

Існують суттєві відмінності у інтенсивності процесів природного руху населення у міських поселеннях та сільській місцевості, а також у розрізі районів Тернопільської області (табл. 1). Так, у 2005 р. коефіцієнт народжуваності дещо вищий у міських поселеннях ніж у сільській місцевості (10,6 проміле проти 9,4), а коефіцієнт смертності сільського населення суттєво перевищує відповідний показник у містах (18,6 проміле проти 10,4). Позитивним є те, що з 2002 року намітилася тенденція збільшення кількості народжених, так по області протягом 2005 р. народилося на 9,2 % більше дітей, ніж у 2001 р., у міських поселеннях – на 19,6 %, у сільській місцевості – на 1,8 %. Проте, усі без винятку райони Тернопільської області протягом 2005 року характеризувалися від'ємним коефіцієнтом природного приросту, при цьому його максимальне значення спостерігалось у Монастириському районі (– 10,7 ‰), а мінімальне – у Бучацькому (– 1,7 ‰).

Характер відтворення населення безпосередньо впливає на його статеву-вікову структуру. Скорочення природного приросту населення спричиняє деформацію його вікової структури, уповільнення природного приросту трудових ресурсів, збільшення демографічного навантаження на працездатне населення, призводить до певних труднощів у формуванні трудових ресурсів регіону та забезпеченні галузей економіки робочою силою.

Статеву-вікову структуру населення є важливим чинником формування демоекономічного потенціалу регіону, оскільки зумовлює інтенсивність багатьох процесів природного та міграційного руху населення. Розподіл населення Тернопільської області за статтю та віком станом на 1.01.2006 року дає можливість розрахувати вікові показники статевих співвідношень (кількість чоловіків у розрахунку на 1000 жінок). У цілому для населення області вказаний показник становить 865 чоловіків на 1000 жінок, у міських поселеннях – 900, у сільській місцевості – 848. Привертає до себе увагу той факт, що простежується вікова диференціація статевих співвідношень. Якщо у дитячому віці кількісно переважають чоловіки (народжується 105–106 хлопчиків на 100 дівчаток), і це співвідношення простежується до 35–39 років, то вже у старших вікових групах явно домінують жінки (наприклад, у віці 75–79 років на 1000 жінок припадає 383 чоловіки). Існує також статеві диспропорція між міським і сільським населенням. Якщо у містах кількісне співвідношення між представниками різних статей дещо

вирівнюється (при збереженні переваги жіноцтва), то у сільській місцевості перевага жіночого населення більш помітна.

Таблиця 1

**Коефіцієнти природного руху населення у Тернопільській області
за 2005 рік [2, с. 287] (на 1000 осіб)**

	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст	Кількість шлюбів	Кількість розлучень
По області	9,9	15,1	- 5,2	7,3	3,3
Міські поселення	10,6	10,4	0,2	8,9	4,4
Сільська місцевість	9,4	48,6	- 9,2	6,2	2,5
м. Тернопіль	11,6	8,5	3,1	6,6	3,8
Бережанський	9,2	16,5	- 7,3	6,0	2,3
Борщівський	8,7	16,9	- 8,2	5,8	2,0
Бучацький	12,3	14,0	- 1,7	7,0	1,6
Гусятинський	9,0	16,3	- 7,3	6,2	1,6
Заліщицький	8,0	15,5	- 7,5	6,6	2,3
Збаразький	9,3	16,4	- 7,1	5,3	1,7
Зборівський	9,6	18,2	- 8,6	5,2	1,4
Козівський	8,5	16,4	- 7,9	5,1	1,6
Кременецький	11,9	16,8	- 4,9	6,5	2,8
Лановецький	9,2	19,1	- 9,9	5,2	1,7
Монастириський	7,5	18,2	- 10,7	5,2	1,3
Підволочиський	8,7	18,1	- 9,4	5,7	2,4
Підгаєцький	8,9	17,9	- 9,0	5,5	1,6
Теребовлянський	9,4	18,2	- 8,8	5,3	2,1
Тернопільський	9,0	14,9	- 5,9	4,9	2,2
Чортківський	8,8	15,7	- 6,9	5,4	3,0
Шумський	11,3	18,4	- 7,1	6,0	1,6

Одним із показників, які найбільш точно відбивають рівень демоекономічного розвитку регіону, є коефіцієнт дитячої смертності (смертності немовлят), тобто кількість дітей, що померли у віці до одного року в розрахунку на 1000 новонароджених. По області цей коефіцієнт у 2005 році становив 8,9 ‰ проти 11,4 ‰ у 1990 р. та 13,7 ‰ у 1995 р. Слід відзначити значну диференціацію коефіцієнту дитячої смертності по районах області – від 2,5 ‰ у Бережанському районі до 20,1 ‰ у Борщівському. Основними причинами дитячої смертності є стани, що виникають у перинатальному періоді (у 2005 р. з цієї причини померло 45 дітей або 46 %) та вроджені аномалії, через які померло 29 дітей або 29,6 % [2, с. 291].

Результати проведеного аналізу сучасної демографічної ситуації в Тернопільській області свідчать про те, що кризові явища, які спостерігаються протягом останніх років у демоекономічному розвитку регіону є наслідком і складовою системної кризи, яка охоплює усі сфери суспільного життя в Україні. Відповідно до демоекономічної ситуації в регіоні розвиваються типи розселення: скорочується чисельність сільського населення, формуються міські агломерації, зростають малі та середні міста, змінюється і природне середовище проживання населення, що, в свою чергу, впливає на характер та законності відтворення трудових ресурсів.

Література

1. Населення України – 2002. Щорічна аналітична доповідь. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2003. – 376 с.
2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2005 рік. – Тернопіль, Головне управління статистики у Тернопільській області, 2006. – 472 с.
3. Стеценко С.Г. Демографічна статистика: Підручник. – К.: Вища школа, 2005. – 415 с.